Două ipostaze ale libertăţii traducătorului biblic: sinonimizare şi *pia interpretatio* Studiu de caz: vechile traduceri româneşti ale cărţilor 1 şi 2 Regi (Ms. 45 şi Biblia de la 1688)

Adrian MURARU

The paper tries to identify the strategies used by the Wallachian translator of Septuagint (Ms. 45) in order to elude the pervading 'literalism' of the biblical translation in the pre-modern age. The use of synonyms and the ***pia interpretatio*** *principle, as observed in the first two books of Kings (Ms. 45 version), indicate two key aspects of the freedom of the biblical translator.*

Prezentarea de faţă este este rezultatul efortului de comentare a vechilor traduceri româneşti ale Scripturii (Ms. 45, Ms. 4389, Biblia de la 1688) în cadrul echipei ce realizează volumul al optulea al seriei Monumenta Linguae Dacoromanie (1 şi 2 Regi). Textul încearcă să surprindă cîteva caracteristici ale traducerilor vechi româneşti ale Bibliei, dincolo de literalitatea traducerii (în cazul B1688 şi, în special, în cazul Ms. 45). Această literalitate, care în opinia majorităţii cercetătorilor se datorează unui servilism ce degradează tălmăcirea, îşi poate avea explicaţia nu numai în modul în care limba română se înfăţişa în secolul al şaptesprezecelea, ci şi într-o filosofie a traducerii care considera că traducerea contextuală (ce implică plasarea Bibliei greceşti în contextul grecesc interpretativ) este singura dezirabilă. În fapt, această perspectivă contextuală pare a fi dictată nu numai de simţul filologic al traducătorului, ci şi, foarte posibil, de adeziunea la o concepţie teologică tradiţională, care vede în Scriptură şi în comentariul autorizat al acesteia două realităţi complementare. Astfel, Scriptura nu poate fi înţeleasă (şi tradusă) în afara literaturii interpretative canonice (de tip patristic), iar literatura patristică poate fi înţeleasă doar asumînd premisa unei scrieri revelate, Scriptura.

Aşadar, această dublă exigenţă, filologică şi teologică, a determinat traducerea Scripturilor (în cazul Ms. 45 şi a B1688) într-un registru care poate fi considerat „literal": tălmăcitorul urmează fidel topica grecească, distribuţia genurilor în text, observînd chiar şi articolul grecesc, ce apare în tălmăcirea românească atunci cînd el este prezent în textul grecesc şi este evitat atunci cînd el nu marchează versiunea

BDD-A14 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:29 UTC)

elină a Bibliei[1]. Acest efort capătă un plus de semnificaţie atunci cînd este observată minuţia analizei aplicate textului grecesc al Bibliei de căte exegeza conexă, minuţie pe care vechii traducători ai scrierii revelate par să o fi luat în considerare atunci cînd şi-au propus traducerea Scripturilor. „Literalismului" i se adaugă, ca un corolar, uniformitatea terminologică: observînd că aceeaşi exegeză de autoritate îşi construieşte analiza pe observarea ocurenţelor unui termen în textul revelat, traducătorul român a fost constrîns să urmeze, în măsura posibilului, principiul „biunivocităţii": unui termen din greacă trebuie să-i corespundă un singur termen în română. De neînţeles din perspectivă modernă (care vede în textul biblic mai degrabă o operă de artă), acest corolar, al „biunivocităţii", trebuie asumat atunci cînd textul biblic este citit contextual, în conexiune cu literatura ce îl explică. Or, această literatură foloseşte adesea procedeul (comun în exegeza antică) înserierii ocurenţelor unui termen biblic, în intenţia de a-i clarifica semnificantul.

Este însă important de observat că principiul „biunivocităţii", de neevitat într-o astfel de filosofie a traducerii, nu este urmat orbeşte. Există situaţii în care traducătorul, în lipsa unui bun echivalent în română pentru un teren grecesc, se abate de la acest principiu, altfel foarte important, şi oferă mai multe echivalări unui termen din original. Mai mult, traducătorul (în special cel al Ms. 45) foloseşte sinonimizarea în acelaşi verset (sau în versete alăturate) atunci cînd termenul grecesc are două sau mai multe ocurenţe. Această sinonimizare nu pare a fi una cu efect „artistic", ci este determinată de imposibilitatea traducătorului, altfel un excelent cunoscător al limbii greceşti, de a oferi un echivalent potrivit în limba română. *Stricto sensu*, procedura, deşi poate fi numită „sinonimizare" (oferă două sau mai multe echivalări pentru acelaşi termen), are mai mult de-a face cu insuficienţa lexicală a limbii române a secolului al şaptesprezecelea: traducerile oferite aceluiaşi termen sînt, la limită, sinonimice, însă ele exprimă mai degrabă neputinţa unei echivalări precise.

Aşadar, fidela echivalare a textelor biblice evidentă în vechile traduceri ţine cont de contextul lingvistic: „limba-ţintă" a traducerii, neavînd amplitudinea limbii greceşti, determină traducătorul, altfel convins de necesitatea „literalităţii", a echivalării „biunivoce", să utilizeze echivalarea prin aproximare („sinonimizare"). Acest factor obiectiv (situaţia limbii române în secolul al şaptesprezecelea) determină acţiunea de traducere. Însă nu numai factori „obiectivi" relativizează literalismul traducerii, fidelitatea faţă de original, ci şi factori subiectivi. Acolo unde textul biblic este neconvenabil (în ordinea raţiunii, dar mai ales în ordinea credinţei), traducătorul este înclinat să ofere o *pia interpretatio* a acestuia. Acest tip de determinare, subiectiv, adăugat determinării exterioare (cauzate de situaţia

[1] Comunicarea făcută cu ocazia colocviului „Nicolae Milescu" (17 octombrie 2008) la ICR Bucureşti discuta, printre altele, tocmai această fidelă urmare a originalului grecesc în cazul articolului, discutînd mai multe spețe în care Ms. 45 echivalează atent Septuaginta (distincţia practicată de traducător în cazul verbelor existenţei, ei)=nai şi gi/gnomai, observarea situaţiei, articulate ori nu, a numelor şi participiilor greceşti). Textul de faţă este un pandant al acestei comunicări, ce insista asupra „literalismului" vechilor traduceri le Bibliei.

BDD-A14 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:29 UTC)

lexicului limbii române a secolului al şaptesprezecelea) oferă indicaţii despre tipul de libertate asumat de traducător. Obligat la „literalism", la „biunivocitate", el suspendă aceste condiţii ale traducerii atunci cînd lexicul limbii române nu poate oferi o bună echivalare pentru un termen grecesc sau atunci cînd sensibilitatea sa religioasă este afectată de „scandalul" ce l-ar putea produce o traducere exactă.

Pentru a exemplifica „sinonimizarea" oferită de traducătorii români (în special de cei ai Ms. 45), voi utiliza două exemple din cartea 1 Regi. Primul poate fi citit la versetul 15,33: „Şi dzise Samuil cătră el: „Agag, în ce chip au făcut fără ficiori muieri sabiia ta, aşa să va desfeciori den muieri maica ta". Şi au junghiat Samuil pre Agag înaintea Domnului, în Galgala" (Ms. 45; B1688 prezintă o formă proximă). Verbul grecesc ἀτεκνόω, 'las fără copii', are două ocurenţe în acest verset, fiind tradus în B1688 şi Ms. 45 în două modalităţi, sintetic şi analitic. Sintetic, termenul este tălmăcit prin observarea caracterului compus al acestuia: *α privativum* este echivalat cu prefixul verbal 'des-', iar verbul τεκνόω, derivat de la substantivul τέκνον, este tradus plecînd de la substantivul 'fecior'. De aici verbul 'a desfeciori'. Anterior, cele două traduceri au folosit, în acelaşi verset, echivalarea analitică *au făcut fără feciori*. Versiunea contemporană, Ms. 4389, nu este tentată de modalitatea sintetică de echivalare, traducînd cele două ocurenţe prin *au făcut ... fără de feciori* şi *va fi ... fără de fecior*. Despre eşecul inovaţiei lingvistice din B1688 şi Ms. 45 vorbeşte tradiţia biblică românească (B1760, B1819, B1874, B1914, B1921, B1926, B1936, B1939): modalitatea sintetică de redare a verbului grecesc este abandonată.

Cel de-al doilea exemplu se află în capitolul următor (1Rg. 16,14-15): „Şi duhul Domnului s-au depărtat de la Saul şi-l zugruma[5] pre el duh rău de la Domnul. Şi dziseră slugile lui Saul cătră el: „Iată, duh rău de la Domnul năduşaşte pre tine". Verbul πνίγειν, ce apare în ambele versete, semnifică acţiunea prin care respiraţia este împiedicată, adică 'a sufoca', 'a sugruma', 'a îneca', existînd şi un sens metaforic al acestui verb, 'a chinui' (vezi şi 1 Reg. 16,23). Este interesant de observat caracterul „experimental" al traducerii oferite de Ms. 45. În vreme ce B1688 redă consecvent verbul elin prin *a sugruma*, Ms. 45 echivalează mai întîi acest verb cu *a zugruma*, apoi cu *a năduşi* (v. şi nota marginală, care aminteşte o a treia echivalare posibilă, plecînd de la verbul 'a îneca').

Aceeaşi încercare de aproximare a semnificaţiei prin sinonime este evidentă şi în cazul 1 Reg. 15,33: autorul Ms. 45, deşi conştient de utilitatea consecvenţei terminologice, necesară în înţelegerea exegezei adiacente, încearcă să ofere, în situaţiile în care acest lucru era necesar (inexistenţa unui echivalent semantic în limba română a sec. al XVII-lea, incertitudinea asupra semnificaţiei vizate de autorul LXX), o serie de traduceri menite a semnaliza dificultatea. În cazul de faţă, verbul grec are, foarte probabil, semnificaţia 'a sufoca': în lipsa lui, scriptorii Ms. 45 folosesc trei sinonime disponibile lor. Trebuie observat că şi Ms. 4389, variantă contemporană Ms. 45 şi B1688, oferă două echivalări verbului grec, *a sugruma* şi *a năcăji*, însă acestea, nefăcînd parte dintr-o familie sinonimică, nu trădează dilema Ms. 45, ci mai degrabă tenta stilizantă a traducătorului. De remarcat că tradiţia

BDD-A14 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:29 UTC)

biblică românească este divergentă în redarea acestui verb: B1760 foloseşte verbul *a scutura*, B1819 traduce *a zugruma*, B1874 are echivalările *a munci* şi *a înspăimînta* (ca şi B1921), B1914 traduce *a chinui*, B1926 prezintă verbul *a munci*, B1936 oferă versiunea *a turbura*, B1939 traduce *a chinui* şi *a turbura*.

Cele două exemple indică modalitatea în care traducătorul încearcă, împotriva principiilor urmate scrupulos, să găsească cea mai bună echivalare în limba română a termenilor greceşti: „sinonimizarea" indică astfel dificultatea tălmăcirii unor termeni şi nu propensiunea comună spre calofilismul biblic. Determinarea adusă de lexic este importantă, ea afectînd aplicarea generală a principiului „biunivocităţii", atît de important din perspectiva aplicării unei perspective contextulae a traducerii.

Însă libertatea traducătorului nu este determinată doar „obiectiv", de masa lexicală (şi de semantică subiacentă) a limbii române, ci şi „subiectiv", de aprehensiunile traducătorului, care se vede pus în dificultate în faţa unor pasaje ce contravin opiniei răspîndite. Atunci cînd textul biblic spune altceva decît credinţa traducătorului, acesta se simte îndrituit să opereze modificări, translînd textul în zona inteligibilităţii comune (sau a eticii creştine). Iată, mai întîi, un text ce abdică de la principiile deja amintite (uniformitate terminologică) din pricina unei posibile contradicţii în textul revelat. La 2Rg. 4,10 textul biblic spune: „*Căci cela ce mi-au spus mie zicînd că au murit Saul şi Ionathan, şi el era ca un colăcaş înaintea mea, şi-l prinş pre el şi-l uciş pre el în Sichilag, căruia mi se cădea mie să dau de vêste bună*" (B1688; Ms. 45 are o traducere proximă). Aici este interesantă opţiunea B1688 şi Ms. 45 pentru traducerea participiului εὐαγγελιζόμενος, redat prin *colăcaş*, deşi un alt termen ce provine de la aceeaşi temă, prezent în acelaşi verset, εὐαγγέλια, este tradus prin observarea compunerii termenului folosit de LXX, aşa cum procedează de obicei B1688 şi Ms. 45, *vêste bună* (termenul este tradus la fel şi în 2 Reg. 18,27; de observat şi nota marginală din Ms. 45, care insistă pe consecvenţa terminologică, propunînd echivalarea *bun vestitor*). Se pare însă că opţiunea pentru sinonimizare este forţată de context: vestirea unei morţi nu poate fi o 'veste bună', aşa că traducătorii preferă echivalarea prin *colăcaş*. Aceasta deşi textul grecesc pune înaintea termenul discutat conjuncţia ὡς, care poate duce participiul grecesc în registru subiectiv: cei ce aduceau vestea uciderii lui Saul considerau că aduc o 'veste bună'. Ms. 4389, contemporan B1688 şi Ms. 45, traduce, urmînd eventual VULG. (*qui putabat se prospera nuntiare*), *el gîndiia că-mi spune vêste bună*.

Este evident că opţiunea B1688 şi Ms. 45 este condusă de înţelegerea pe care o dau textului: pentru a evita contradicţia, traducătorii se depărtează de la principiul uniformităţii terminologice (observat totuşi de corectorul Ms. 45) şi ne oferă o versiune „purificată" de orice posibil nonsens. Însă nu scandalul raţiunii este evitat cu predilecţie de către traducători, ci acela al moralităţii. Există pasaje care puteau scandaliza cititorul. Iată, spre exemplu, versetul 18,14 din 1Rg.: „Şi-i era David întru toate căile lui pricepîndu-să, şi Domnul era cu el" (B1688; versiunea Ms. 45 este proximă). Opţiunea B1688 şi Ms. 45 pentru traducerea unui participiu grec, συνιῶν (cu varianta grafică atestată συνιών) prin „pricepîndu-să" este discutabilă,

BDD-A14 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:29 UTC)

de vreme ce acesta poate fi identificat în paradigma verbului σύνειμι, ‘merg împreună cu’, ori a verbului identic formal, σύνειμι, ‘sînt împreună cu’, ‘trăiesc împreună cu’, adecvîndu-se, din punct de vedere semantic, contextului. Traducătorii B1688 şi Ms. 45 preferă să-l considere ca participiu al verbului συνίημι, care semnifică ‘înţeleg’. Însă participiul acestui verb este συνίων, conform dicţionarelor moderne (v. LIDDELL-SCOTT, s.v. συνίημι): această formă participială se impune, în cazul acestui verset, abia în ediţiile recente ale LXX, dar nu şi în FRANKF.. Este însă drept că unele explicaţii lexicografice ale anticilor indică forma συνιών ca participiu al lui συνίημι, ‘înţeleg’ (v. Origen, *Selecta in Psalmos*, 40; Hesyhius, *Lexicon*, s.v. συνιῶν; este posibilă o deplasare, prin transmisie manuscrisă, a accentului, dar şi o contagiune semantică, favorizată de similaritatea grafică: Didim cel Orb dă mărturie, în *Commentarium in Psalmos*, 40, că συνίων era înţeles ca ‘trăind în comuniune’).

Acelaşi capitol, 1Rg. 18, ne înfăţişează, la v. 5, într-un context similar, forma συνῆκεν, care este aoristul 1 al lui συνίημι, iar opţiunea traducătorilor poată fi justificată prin observarea acestei ocurenţe, precedente, a verbului συνίημι (ar merita însă menţionat că unele manuscrise ale LXX au şi la v. 5 participiul ambiguu συνιών şi nu neechivocul συνῆκεν). De altfel, versetul următor cuprinde o altă ocurenţă a verbului συνίημι: un alt motiv pentru traducerea oferită de B1688 şi Ms. 45.

O altă raţiune, şi cea determinantă, se pare, pentru această echivalare poate fi aflată în nuanţa sexuală a verbului evitat, σύνειμι, ‘sînt împreună cu’, ‘trăiesc împreună cu’, ‘întreţin relaţii sexuale’, de evitat pentru un cuget pios. Oricum, unele exegeze antice înţeleg participiul acestui loc biblic ca semnificînd ‘trăiesc împreună cu’ (Theodoret al Cirului, *Quaestiones in libros Regnorum et Paralipomenon*, 1, 46; *Interpretatio in Psalmos*, 40). Ms. 4389, contemporan B1688 şi Ms. 45, urmează, habitual, tradiţia VULG.: *prudenter agebat*.

Ca şi cea mai mare parte a tradiţiei biblice româneşti: B1760 traduce *înţealepţeaşte se purta* (B1936 are *se purta cu chibzuinţă*), iar B1921 prezintă echivalarea *eră norocit* (ca şi B1874, cu varianta *avea noroc* în B1939). B1926 are *izbutea în tot ce făcea*. Nici măcar versiunile ce îşi asumă ca text de bază LXX nu reuşesc să ofere o altă echivalare: în urmarea tradiţiei biblice latine, ele traduc *înţălepţeaşte se purta* (B1819) şi *înţelepţeşte se purta* (B1914). Aşadar, nuanţa sexuală a participiului a determinat includerea lui într-o altă paradigmă verbală, benignă.

Aceeaşi operaţie este evidentă în cazul versetului 1,26 din 2Rg., în cazul Ms. 45: „*Dorescu pre tine, frate-mieu, Ionathan! Te înfrîmseţaşi mie foarte, să minună libovul tău mie mai mult decît dragostea muierilor*”. Versetul a contrariat cititorii (şi traducătorii), de vreme ce contrapune dragostea faţă de Ionathan iubirii arătate femeilor. Astfel, deşi termenul folosit pentru a desemna relaţia afectivă este acelaşi în greacă, ἀγάπησις, Ms. 45 ţine să ofere două echivalări acestuia, traducîndu-l mai întîi *libovul*, apoi *dragostea*. Această opţiune, ce contravine în mod evident principiilor versiunii Ms. 45, indică rezerva traducătorului în faţa acestui verset.

BDD-A14 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:29 UTC)

Este interesant de observat că sinonimizarea mai este întîlnită în acest loc în cîteva traduceri din tradiția biblică românească, în pofida textului de bază utilizat: B1760 foloseşte, restructurînd sintactic enunțul, dubletul *cel iubit* / *dragostea*, iar B1939 propune un alt dublet, *iubirea* / *dragostea*.

Unii autori ecleziastici vor anula comparativul din textele biblice antice, punînd egalitate între iubirea față de Ionathan şi iubirea arătată femeilor: Theodoret al Cirului, asumîndu-şi această formă a versetului (ἔπεσεν ἡ ἀγάπη σου ἐπ´ ἐμέ, ὡς ἡ ἀγάπη τῶν γυναικῶν; aceeaşi formă a versetului este amintită de Ioan Hrisostom, *Ad Stagirium a daemone vexatum* şi în *Homiliae in Epistulam ad Ephesios*, 20, 1) consideră că aluziile ironice sînt naive, David dorind să ofere aici, pentru o mai bună înțelegere a sentimentelor sale, o comparație: aşa cum bărbatul şi femeia se unesc strîns, din poruncă divină, tot aşa şi Ionathan a fost sufleteşte aproape de David (Theodoret al Cirului, *Quaestiones in libros Regnorum et Paralipomenon*, 2, 7).

În rezumat, textul de față a încercat revelarea mecanismului traducerii în cazul textului biblic, în speță în cazul vechilor traduceri ale Bibliei. Dincolo de „literalismul" adesea criticat, tălmăcitorul dovedeşte flexibilitate. Originalul nu este înrobitor: libertatea traducătorului este evidentă în acțiunea de aproximare prin sinonimizare, dar şi în interpretarea „pioasă" dată unor pasaje biblice. Traducerea textului biblic a fost (şi este) atent cumpănită: „literalismul" traducătorului, dar şi ecartul față textul grecesc dovedesc că vechile tălmăciri ale Scripturii sînt opere vii, rod al meditației intense asupra cuvîntului revelat.

Bibliografie
Mss. româneşti

Ms. 45 = Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, *Manuscrisul românesc nr. 45*; conține traducerea integrală a *Vechiului Testament*, efectuată de Nicolae Milescu şi revizuită de un anonim moldovean (probabil Dosoftei) în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Ms. 4389 = Biblioteca Academiei Române, *Manuscrisul românesc nr. 4389*; conține traducerea integrală a *Vechiului Testament*, efectuată după slavonă şi latină de un anonim muntean (probabil Daniil Andrean Panoneanul), în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Ediții ale Bibliei

1. Greacă, latină

FRANKF. = *Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece,* a viro doctissimo recognita et emendata, variisque lectionibus aucta et illustra, Frankofurti ad Moenum, apud Andreae Wecheli haeredes, 1597.

Septuaginta, id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes. Edidit Alfred Rahlfs, Stuttgart, 1979.

BDD-A14 © 2009 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:29 UTC)

VULG. = *Bibliorum Sacrorum juxta Vulgatam clementinam nova editio* (...), curavit Aloisius Grammatica, Typis polyglotis Vaticanis, 1929 [textul este identic cu *Biblia ad vetustissima exemplaria castigata* (…), Antverpiae, ex officina Christophori Plantini, 1565, utilizat de autorul Ms. 4389].

2. Română

B1688 = *Biblia ádecă Dumnezeiasca Scriptură a ceii Vechi şi ale ceii Noao Leage, toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înțelegerea limbii rumâneşti, cu porunca preabunului Domn Ioan Şărban Cantacozino Basarabă Voievod* (…), Bucureşti, 1688 [ediție modernă: Institutul Biblic şi de misiune al BOR, Bucureşti, 1988].

B1760 = *Biblia Vulgata (Blaj, 1760-1761)*. Editor coordonator: Ioan Chindriş. Cuvînt înainte de acad. Eugen Simion. Transcrierea textului: Elena Ardeleanu, Mircea Remus Birtz, Ioan Chindriş, Elene Comşulea, Doina Grecu, Elena Mihu, Valentina Şerban. Revizie filologică: Elena Ardeleanu, Elena Comşulea, Doina Grecu, Valentina Şerban. Vol. I-V, Editura Academiei, Bucureşti, 2005 [versiune integrală a VT, realizată de un colectiv condus de episcopul Petru Pavel Aaron între anii 1760-1761].

B1819 = *Bibliia, ádecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii vechi şi a ceii noao, cu chieltuiala Rosieneştii Soțietăți a Bibliei, în Sanktpeterburg, în tipografia lui Nic. Grecea, în anul 1819, avgust, 15 zile.*

B1874 = Sănta *Scriptură a Vechiului şi a Noului Testamentu*. Edițiune nouă, revăzută după tecsturile originale şi publicată de Societatea Biblică pentru Britania şi Străinătate, Iaşi, 1874.

B1914 = *Biblia adecă dumnezeeasca Scriptură a legii Vechi şi a Celei Nouă*, *tipărită în zilele majestății sale Carol I (...)*. Ediția Sfîntului Sinod, Bucureşti, 1914.

B1921 = *Sfînta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament. Edițiune nouă revizuită după testurile originale şi publicată de Societatea Biblică pentru Britania şi Străinătat*e, Bucureşti, 1921.

B1926 = *Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, Bucureşti, Societatea Biblică pentru Răspîndirea Bibliei în Anglia şi Străinătate, 1926 [traducere de D. Cornilescu, nemenționat].

B1936 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi a Noului Testament* (traducători: Nicodim Munteanu, Gala Galaction, Vasile Radu), Bucureşti, 1936.

B1939 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi a Noului Testament*, tradusă după textele originale ebraice şi greceşti de preoții profesori Vasile Radu şi Gala Galaction, din înalta inițiativă a Majestății sale Regelui Carol II, Bucureşti, Fundația pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1939.

Dicționare

Hesyhios, *Lexicon* (P-W), vol. 3-4, ed. M. Schmidt, Halle, 1861 (vol. 3), 1862 (vol. 4) (repr. Hakkert, Amsterdam, 1965).

LIDDELL-SCOTT = H.G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon*. With a revised Supplement, Oxford, 1996.

BDD-A14 © 2009 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:29 UTC)

Surse secundare

Didim cel Orb, *Commentarii in Psalmos* (40-44.4), ed. M. Gronewald, *Papyrologische Texte und Abhandlungen*, 12, Habelt, Bonn, 1970.

Ioan Hrisostom, *Ad Stagirium a daemone vexatum*, în PG 47, coll. 423-494.

Ioan Hrisostom, *Homiliae in Epistulam ad Ephesios* (homiliae 1-24), în PG 62, coll. 9-176.

Origen, *Selecta in Psalmos 1-150* [Dub.], ed. J. B. Pitra, în *Analecta sacra spicilegio Solesmensi parata* 2-3, Paris, Venice, 1883 (vol. 3), 1884 (vol. 2) (repr. Gregg Press, Farnborough, 1966).

Theodoret al Cirului, *Interpretatio in Psalmos*, în PG 80, coll. 857-1997.

Theodoret al Cirului, *Quaestiones in libros Regnorum et Paralipomenon*, în PG 80, coll. 528-858.

BDD-A14 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:29 UTC)